

Henkilötietojen käsittelyohje kuvailijoille AHAA:ssa

Tämä ohje on tarkoitettu kaikille kuvailijoille AHAA:ssa käsiteltävien henkilötietojen kuvailussa huomioon otettavaksi. Ohjetta voidaan täsmentää ja havainnollistaa kunkin organisaation tarpeiden mukaisesti.

AHAA on arkistoitavien aineistojen kuvailuun käytettävä järjestelmä, jossa käsitellään elävien henkilöiden henkilötietoja, kun se on tarpeen ja oikeasuhtaista aineistojen kuvailua ja kuvailutiedon hallinnointia varten. Kuvailu on välttämätön arkistointiin liittyvä toimenpide, koska sen avulla aineisto kiinnitetään kontekstiinsa. Kuvailutietojen perusteella toisaalta edistetään myös tietojen julkisuutta. Kaikki AHAA:n sisältämä kuvailutieto ei kuitenkaan ole vapaasti katseltavissa, vaan tietojen näkyvyyttä AHAA:n käyttäjille sekä välittymistä järjestelmän ulkopuolelle rajoitetaan lakiin (tai sopimukseen) perustuvilla näyttörajoituksilla.

Kuvailutiedoilla tarkoitetaan tässä ohjeessa kulttuuriperintöaineistoihin liitettäviä viitetietoja ja muita määreitä, joilla aineisto yhdistetään esim. asioihin ja henkilöihin ja joilla lisätään aineiston käytettävyyttä. *AHAA-luettelointisäännöissä* määritetään, mitä tietoja arkistoaineistosta ja sen konteksteista voidaan esittää tai täytyy esittää sekä miten kuvailutiedot luetteloidaan.

Henkilötietoja ovat kaikki tiedot, jotka liittyvät tunnistettuun tai tunnistettavissa olevaan luonnolliseen henkilöön. Henkilötietoja voivat olla nimi, syntymäaika, henkilötunnus taikka myös rekisterinumero, asema ja työpaikka, harvinainen sairaus taikka osoite. Henkilötieto on hyvin laaja käsite ja yhdistettäessä tietoa toisiin tietoihin, on etenkin sähköisessä ympäristössä mahdollista päätellä yhdisteltävissä olevien tietojen perusteella, kenestä on kyse.

Henkilötietojen käsittelyä on käytännössä kaikki henkilötietoihin liittyvät toimenpiteet keinoista riippumatta. Esimerkiksi kuvailutyö, johon liittyy henkilötietoja, on henkilötietojen käsittelyä, samoin myös tietojen antaminen tai luokittelu ja järjestäminen.

Tietosuojalainsäädännössä selostettuja tietosuojaperiaatteita, kuten lainmukaisuuden ja minimoinnin periaatteita, on noudatettava aina, kun käsitellään henkilötietoja. Rekisterinpitäjän on myös pystyttävä osoittamaan, että tietosuojaperiaatteet toteutuvat tehokkaasti henkilötietojen käsittelyssä.

Käsiteltävien henkilötietojen on oltava

- asianmukaisia eli kerättyjen tietojen on oltava sellaisia tietoja, joilla kyetään täyttämään määritelty käyttötarkoitus
- olennaisia eli kerätyillä henkilötiedoilla on oltava selkeä yhteys määriteltyyn käyttötarkoitukseen ja
- rajoitettuja eli välttämättömiä määritellyn henkilötietojen käyttötarkoituksen kannalta.

Henkilötietojen käsittelyn peruste AHAA:ssa

Henkilötietojen käsittelyn arvioimiseksi on siis tunnistettava se syy, miksi kyseisiä henkilötietoja tarvitaan. Koska AHAA-järjestelmää käytetään arkistoitavan aineiston kuvailua varten, henkilötietojen käsittely perustuu yleisen edun mukaiseen arkistointitarkoitukseen. Käsittelyn lainmukaisuuden peruste on lakisääteinen velvollisuus ja/tai se, että käsittely on tarpeen yleistä etua koskevan tehtävän suorittamiseksi tai rekisterinpitäjälle kuuluvan julkisen vallan käyttämiseksi.

Sen määrittely, mitkä henkilötiedot ovat AHAA-kuvailussa asianmukaisia, olennaisia ja välttämättömiä, tapahtuu siis määritellyn käyttötarkoituksen eli arkistointitarkoituksen kautta. Arkistointitarkoitus ei kuitenkaan lähtökohtaisesti oikeuta eläviä henkilöitä koskevien henkilötietojen pitämistä yleisölle avoimesti saatavilla verkkopalveluissa. Näyttörajoittaminen on AHAA:ssa suojatoimenpide, joka mahdollistaa sellaisten kuvailun tarkoituksen näkökulmasta välttämättömien henkilötietojen merkitsemisen, joiden esittämistä yleisölle on syytä rajoittaa.

Henkilötietoja on AHAA:ssa tarpeellista ja välttämätöntä käyttää sekä suoraan aineistokuvailussa että sellaisten AHAA:ssa kuvailtavien muiden entiteettien kuvailussa, jotka luovat aineistoille kontekstia, liittyvät aineiston käyttöön antamiseen tai varmistavat aineiston eheyden ja muuttumattomuuden. Näitä ovat mm. Toimija, Luovutus, Elinkaaritapahtuma, Käyttörajoitus ja Näyttörajoitus. Henkilötietojen käsittelyn näkökulmasta ns. kontekstientiteeteistä merkittävin on Toimija, jonka kuvailun kohteena voi olla tietty identifioitu henkilö.

Kun AHAA:seen kuvaillaan toimija, sillä on oltava suhde aineistoon, joko suoraan taikka toisen toimijan, luovutuksen (luovuttaja), tai rajoituksen (käyttöluvan myöntäjä) kautta. Toimijakuvailuun sisällytettävän henkilötiedon on oltava sisällöltään sellaista, että se on tarpeen ja oikeasuhtaista toimijan identifioimiseksi ja siihen liittyvien aineistojen kontekstin esittämiseksi.

Esimerkkejä väärinkäytöksille alttiista henkilötiedoista, jotka eivät ole tarpeellisia kuvailutietoja, ovat henkilötunnus ja osoite- ja muut yhteystiedot.

Arkaluonteiset henkilötiedot

Erytisiä henkilötietoryhmiä, toisin sanoen arkaluonteisia tietoja, ovat rotu tai etninen alkuperä, poliittiset mielipiteet, uskonnollinen tai filosofinen vakaumus tai ammattiliiton jäsenyys sekä geneettisten tai biometrinen tietojen käsittely henkilön yksiselitteistä tunnistamista varten tai terveyttä koskevien tietojen taikka luonnollisen henkilön seksuaalista käyttäytymistä ja suuntautumista koskevat tiedot. Myös sosiaalihuollon asiakirjoissa voi olla arkaluonteisia tietoja.

Arkaluonteisten henkilötietojen merkitsemistä kuvailuun vältetään, koska niiden merkitseminen kuvailussa on harvoin tarpeellista, saati asianmukaista arkistointitarkoitukseen nähden. Tämä koskee myös henkilön etnisen taustan, poliittisen mielipiteen, uskonnollisen tai filosofisen vakaumuksen ja ammattiliiton jäsenyyden kuvailua. Toisaalta senkaltainen arkaluonteinen tieto voi tulla ilmeiseksi tai pääteltäväksi, kun henkilö identifioidaan esimerkiksi uskonnollisen liikkeen arkiston tai tiettyä etnistä aineistoa sisältävän arkiston yhteydessä, tai kun eri lähteistä saatuja tietoja yhdistellään. Esimerkiksi jonkin uskonnollisen liikkeen arkiston kuvailutiedoissa voidaan mainita liikkeen toimihenkilöitä, ja joku näistä toimihenkilöistä on saattanut luovuttaa myös henkilöarkistonsa, jonka kuvailutietoihin voi olla merkitty hänen lastensa nimet.

Tällaisten aineistojen kanssa on syytä harkita erityisen tarkasti henkilötietojen käsittelyn tarkoituksen oikeasuhtaisuutta suhteessa rekisteröidyn oikeuksiin. Lähtökohtaisesti silloin identifioidaan aineiston yhteydessä vain arkistollisen kontekstin esittämisen näkökulmasta aivan välttämättömät henkilöt kuten arkistonmuodostaja, tai kirjeen kirjoittaja ja vastaanottaja.

Kuolleiden henkilötiedot

Tietosuojalainsäädäntö ei koske kuolleita henkilöitä, eikä kuolleita koskevia henkilötietoja tarvitse näyttörajoittaa tietosuojalainsäädännön perusteella. Henkilötietolainsäädännön soveltamisella ei ole ns. suoja-aikaa, eli tietosuojalainsäädäntö ei sovellu välittömästi henkilön kuoltua tätä koskeviin tietoihin. Kuolleen henkilön kuvailuun voi kuitenkin liittyä eri rooleissa olevia muita henkilöitä, kuten lapsia tai kirjeenkirjoittajia, joiden tiedot ovat edelleen henkilötietoina suojattavia.

Vaikka tietosuojalainsäädäntö ei koske kuolleita, AHAA-kuvailussa arvioidaan yksityisyyden suojan näkökulmasta myös kuolleita koskevien tietojen tarpeellisuutta ja kunnioitusta kuolleen henkilön tietoja kohtaan. Yksityisyyden suoja on laajempi kuin henkilötietojen suoja, ja voi ulottua aikaan kuoleman jälkeenkin.

Toimijakuvailu

AHAA:ssa toimijoiden kuvailun ensisijainen tarkoitus on edistää konteksti- ja hakutietona aineistojen käytettävyyttä. Tavallisimmin toimijaliitos tehdään tai uusi toimija lisätään juuri aineistokuvailuun yhteydessä. Muita tapauksia ovat esim. luovuttajan merkitseminen luovutuksen yhteydessä¹, toimijan liittäminen toiseen toimijaan ja käyttöoikeuden myöntäjän merkitseminen rajoitusten yhteydessä. Uutta toimijaa ei lisätä odottamaan mahdollista tarvetta. Toisin sanoen uusi toimija luodaan aina liitoksen yhteydessä.

Uusi toimija suositellaan lisättäväksi, tai olemassa oleva liitettäväksi, vain silloin,

- kun aineistoon tai aineiston kuvailuun esim. luovutuksen kautta liittyvä toimija on identifioitavissa käytettävissä olevilla tiedoilla, tai
- kun voidaan olettaa, että uuden toimijan lisääminen siinä suhteessa puutteellisillakin tiedoilla voi myöhemmin johtaa toimijan identifiointiin.

Toimijakuvailuun minim tiedot ovat toimijan tyyppi ja toimijan nimi. Jos useammalla toimijalla on sama tai samankaltainen nimi, kuvailua on täydennettävä ensisijaisesti toimijatyypistä riippuvilla muilla identifioivilla kuvailutiedoilla. Henkilötoimijan kohdalla nämä kuvailutiedot ovat *toimijan aika* tai, jos henkilön syntymä-eikä kuolinaika ole käytettävissä, *ammatti, arvonimi tai oppiarvo*.

Minim tiedot riittävät yleensä kuvailutiedoiksi muiden kuin suoraan aineisto- tai toimijakuvailuun yhteydessä luotaville toimijoille (esim. luovuttaja, käyttöluvan myöntäjä). Niiden kuvailuja voidaan tarvittaessa täydentää siinä vaiheessa, kun niihin liitetään aineistoja.

Kun toimijan kuvailutietojen oikeasuhtaisuutta arvioidaan arkistointitarkoituksen näkökulmasta, toimijan identifioinnin (luotettavan tunnistamisen) lisäksi kuvailutietojen tulisi tukea niihin liittyvien aineistojen

¹ Tieto toimijan liitoksesta luovutukseen ei näy AHAA:n ulkopuolella, ei myöskään luovutukseen liitetty toimija, ellei sillä ole liitosta johonkin aineistoon.

käytettävyyttä eli kontekstin ymmärtämistä ja löydettävyyttä. Henkilötieto on tarpeellinen, jos sitä ilman aineiston kontekstin ymmärtäminen jää vajaaksi. Tapauksesta riippuen esimerkiksi henkilön ammatti tai henkilöön liittyvä toinen toimija voi olla oleellinen tieto sekä kontekstin näkökulmasta että hakutietona.

Yleensä ottaen arkistointitarkoitusta palvelee paremmin nimistöjen, sanastojen ja ontologioiden hyödyntäminen kuin lavea tekstimuotoinen kuvailu. Sillä tavoin on myös helpompi välttää sellaisen tiedon kirjaamista, joka ei ole arkistointitarkoitukseen nähden tarpeellista, olennaista tai asianmukaista. Lisäksi tekstimuotoiselle kuvailulle kokonaisuudessaan voi joutua asettamaan näyttörajoituksen kuvailun sisältämän yksittäisen henkilötiedon takia. Silloin toimijoiden välisten suhteiden kuvailu – oikeasuhtaisuuden periaate huomioiden - voi olla myös kuvailuteknisesti järkevää tehdä toimijaliitosten kautta.

Ohjeessa *Toimijan kuvailu AHAA-järjestelmässä* on listattu suositeltavia kuvailutietoja. Näistä osa on yleisesti, osa vain tapauskohtaisesti suositeltavia. Osa suositeltavista kuvailutiedoista riippuu toimijatyypistä. Etenkin tapauskohtaisesti suositeltavat kuvailutiedot liittyvät myös työekonomiaan. Vaikka toimijakuvailun tarkkuustasossa on hyvä pyrkiä yhtenäisiin linjauksiin, kuvailun tarkkuus ja laajuus väistämättä vaihtelevat mm. sen mukaan, millaiset resurssit organisaatiossa ovat käytössä ja kuinka helposti suositeltavia tietoja kuvailtavasta toimijasta on saatavilla.

Toimijan kuvailutietojen (ja henkilötietojen) käsittelyssä on olennaista tukeutuminen luotettaviin lähteisiin. Epävarmoja tietoja tulee välttää. Kuvailussa käytetyt lähteet on hyvä merkitä kuvailuun.

Käsiteltävien henkilötietojen on oltava täsmällisiä ja päivitettyjä. Esimerkiksi toimijan kuvailussa tai liitoksissa on keskeistä, että on varmistettu liitettävän toimijan henkilöllisyyden olevan juuri oikea. On huolehdittava, että saman nimisistä toimijoista valitaan oikea. Väärät liitokset voivat olla erityisesti täsmällisyyden periaatteen vastaisia. Virheellisyydet voivat johtaa tietojen oikaisuihin ja jopa vahinkoihin, jos henkilö yhdistetään väriin ja esimerkiksi maineensa kannalta väriin tietoihin ja tapahtumiin.

Aineistokuvailu

Aineistokuvailussa henkilötietoja voidaan kirjoittaa tekstikenttiin tai liittää kuvailun kohteena olevaan aineistoon valitsemalla tai luomalla sen henkilötoimijan kuvailu, joka aineistoon liittyy. Henkilötoimijan liittäminen osaksi aineistokuvailua on henkilötietojen käsittelyä. Kun henkilötietoja merkitään tekstikenttiin, kyse on yleensä henkilön nimitiedosta, joskus myös elinaikamerkinnästä tai jostain muusta henkilöä tarkemmin identifioivasta tiedosta. Kun henkilötoimija sen sijaan linkitetään osaksi aineistokuvailua, käsittelyssä olevat henkilötiedot riippuvat henkilötoimijan kuvailun laveudesta ja tarkkuudesta.

Aineistokuvailussa tekstikentistä erityistä huomiota on henkilötietojen käsittelyn näkökulmasta syytä kiinnittää *nimekkeeseen*. AHAA:n luettelointisäännöt suosittelivat kuvailukäytäntöä, jossa aineiston toimijakonteksti kuvaillaan *suhtena* aineiston ja toimijan välillä. Samoin AHAA:ssa on mahdollista ja suositeltavaa kuvailla aineiston *aihe* suhtena aineistoon myös silloin, kun aihe on toimija. Sillä tavoin henkilötieto ei jää vain irralliseksi ja epätäsmälliseksi merkinnäksi aineiston nimekkeessä, vaan henkilö voidaan lähtökohtaisesti identifioida tarkemmin toimijakuvailun puolella.

Täsmällisyys on tietysti hyve myös henkilötietojen käsittelyn näkökulmasta. Käsiteltävien henkilötietojen on oltava oikeita, täsmällisiä ja ajantasaisia.

Kun aineistokuvailussa käytetään toimijasuhteita, toimijan nimen lisääminen aineiston nimekkeeseen ei ole yleensä tarpeellista aineiston identifioinnin näkökulmasta. Kuitenkin senkaltaisissa tapauksissa, joissa aineistoa luovuttava tai siirtävä taho on käyttänyt luetteloinnissa järjestelmällisesti henkilöiden nimiä nimekkeissä ja/tai henkilön nimi on välttämätön tunnistamistieto saman kuvailutason aineistojen erottamiseksi toisistaan, henkilön nimen merkitseminen aineiston nimekkeeseen voi olla järkevää tai suotavaa. Olennaista kuvailukäytännön valinnassa on myös sen arvioiminen, palveleeko henkilötieto kuvailutietona ensisijaisesti aineiston tunnistamista vai hakua. Ensisijaisesti hakutietona toimiessaan henkilötieto on suositeltavaa merkitä (ainakin) liitoksena kyseiseen toimijaan.

Toinen syy, minkä vuoksi henkilötiedon merkitsemisessä aineiston nimekkeeseen on syytä käyttää tarveharkintaa, on se, ettei aineiston nimekkeelle itsessään ole AHAA:ssa teknisesti mahdollista asettaa näyttörajoitusta. Jos nimekkeelle tarvitaan näyttörajoitus, se on asetettava koko kuvailutason metatiedoille, vaikka ne muutoin eivät sisältäisi mitään henkilötietoja. Sen sijaan henkilötoimijan, jonka kuolinaikaa ei ole tallennettu, suhteelle aineistoon syntyy automaattisesti näyttörajoitus (kun aineiston ajallisen kattavuuden päättymisestä ei ole kulunut sataa vuotta tai kun toimija ei ole suhteessa aineistoon arkistonmuodostaja- tai kokoelmanmuodostaja).

Aineisto-toimijasuhteita voi periaatteessa käyttää aineistokuvailussa myös silloin, kun henkilötietoja olisi tarpeellista merkitä laajempiin tekstikenttiin kuten Tietosisältö- ja Aineiston historia -kenttiin. Silloin voi säästyä koko tekstikentän näyttörajoittamiselta yksittäisten henkilötietojen takia. Mainitut kentät eroavat kuitenkin selvästi nimekkeestä siinä mielessä, että niiden tarkoitus on mahdollistaa tarvittaessa vapaamuotoinen ja laveampi kontekstin tai sisällön kuvailu, jolloin henkilötiedot saavat merkityksensä lauserakenteen sisällä.

Näyttörajoittaminen

Näyttörajoittamisella suojataan AHAA:seen merkittävät henkilötietoja asiattomalta käytöltä. Aineiston ja toimijan tietyille kuvailukentille ja liitostiedoille voidaan asettaa näyttörajoitus tietosuojalainsäädännön, muun lainsäädännön tai sopimuksen perusteella. Näyttörajoitus tarkoittaa käytännössä sen estämistä, että AHAA:ssa tai AHAA:seen liittyvien palvelujen kautta tiedot, joiden tulisi olla luottamuksellisia tai joiden käyttötarkoitus on selvitettävä ennen tiedon antamista, ovat sellaisen joukon nähtävissä ja käsiteltävissä, jolla ei ole niihin laillista oikeutta. Esimerkiksi toimijan sukupuoli, ammatti, toimijan kuvailu -kentät ovat näyttörajoitettavissa.

Henkilön, jonka kuolemasta ei ole tietoa tai jonka kuolemaa ei voida aineiston iän perusteella pitää varmana tai todennäköisenä, henkilötieto on (lähtökohtaisesti) näyttörajoitettava tieto. Kuvailutietoa voidaan päivittää ja näyttörajoitus poistaa, jos on saatu tieto henkilön kuolemasta.

Näyttörajoituksille tulee asettaa kesto tai näyttörajoituksessa voi olla aikamääre, minkä jälkeen näyttörajoitus poistuu. Keston määrittelyssä voidaan ottaa huomioon organisaatiokohtaiset käytännöt. Kansallisarkisto käyttää ohjenuorana 100 vuoden aikarajaa, minkä jälkeen on hyvin epätodennäköistä, että kuvailtava henkilö on enää elossa.

Poikkeuksia henkilötietojen näyttörajoittamiseen:

- liitosta, jossa henkilötoimija on arkistonmuodostaja- tai kokoelmanmuodostajaroolissa suhteessa aineistoon ei tarvitse rajoittaa. Arkistonmuodostajatoimijoiden näkyvyys ja merkitys tietojen

saatavuuden ja järjestyksen kannalta ja AHAA-järjestelmän tarkoituksen kannalta on niin olennainen, että se muodostaa poikkeuksen.

- aineiston yhteydessä esitetään tuolloin toimijan nimi, toimijan AHAA-tekninen tunniste, liitos Aineistoon ja rooli, jossa liitos on muodostettu
- jos sama henkilö esiintyy muussa aineistotoimijaroolissa suhteessa samaan aineistoon tai saman aineiston aliaineistoon, sitäkään liitosta ei tarvitse rajoittaa
- kun aineistokokonaisuuden nimestä ilmenee sen henkilön nimi, joka on sen muodostanut (esim. henkilöarkiston nimi)
- mikäli kyseinen henkilö on antanut luvan (esim. luovutusasiakirjojen kautta) julkaista nimensä tai muun tiedon itsestään, henkilötiedolle ei tarvitse asettaa näyttörajoitusta.
- teosten yhteydessä julkaistu tekijän nimi

Mikäli AHAA:ssa toimijana kuvailtavalle henkilölle ei merkitä kuolinaikaa, järjestelmä asettaa näyttörajoituksen AHAA-toimijaa koskevalle tiedolle automaattisesti. Näyttörajoitetuksi asetetaan kaikki ne toimijan aineistoliitokset, joissa aineiston ajallinen kattavuus on päättynyt alle 100 vuotta ennen liitoksen tallennushetkeä ja joissa liitoksen rooli on jokin muu kuin *arkistonmuodostaja* tai *kokoelmanmuodostaja*. Lisäksi rajoitetaan automaattisesti ko. toimijan tiettyjen kuvailukenttien metatiedot 100 vuotta toimijan syntymästä sekä toimija-toimijaliitokset. Silloin kun toimija-toimija-liitoksen kumpikin toimija on henkilö, liitos on näyttörajoitettu, kunnes kummallekin toimijalle on merkitty kuolinaika.

On huomattavaa, että toimijan kuvailun näyttörajoitettavissa tekstikentissä voi olla muidenkin henkilöiden henkilötietoja kuin nimenomaisen toimijan tietoja. Jos tiedoissa on kuvailtu lisäksi esimerkiksi toimijan lasten tai lastenlasten tietoja, tulee kuvailijan itse asettaa näyttörajoitus niin pitkälle, että toimijan kuvailutiedoissa olevat henkilötiedot eivät tule julkisiksi näiden kannalta liian aikaisin.

Käyttörajoitetun aineiston käyttöoikeuden myöntäjä on tieto, joka palvelee aineiston käyttöä asiakasliittymissä. Käyttöoikeuden myöntäjä voi olla henkilö, jolloin tieto on näyttörajoitettava. Jos organisaatio välittää tiedon käyttöoikeuden myöntäjistä muulla tavoin, henkilön merkitseminen käyttöoikeuden myöntäjäksi ei ole tarpeellista.